

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Bizovac)
811.163.42'342'8(Klaić, B.)
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 15. V. 2014.
Prihvaćen za tisak 16. XII. 2014.

Tijmen Pronk
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
tpronk@ihjj.hr

KLAIĆEV OPIS AKCENTUACIJE VALPOVAČKOGA PODRAVSKOG GOVORA

Članak analizira akcenatski sustav valpovačkoga podravskog govora na temelju Klaićeva opisa govora Bizovca. Usporedba njegova opisa s opisima drugih dijalektologa vodi do zaključka da su razlike između postojećih opisa valpovačke akcentuacije znatne te da je Klaićev opis od svih opisa najdetaljniji i najpouzdaniji. Drugi dio članka opisuje akcenatsku karakteristiku koja dijeli valpovački govor od ostalih slavonskih govora: povlačenje naglaska s dočetnoga sloga prozodijske riječi na početni slog. Navode se neke tipološke paralele iz drugih hrvatskih govora, zatim ruskoga i litavskoga jezika. Potvrđena je teza, koju je zastupalo više jezikoslovaca, da je povlačenje naglaska posljedica utjecaja mađarskog jezika na valpovački govor.

0. Uvod*

Slavonsko-podravsko ekavska štokavština može se na temelju akcentuacije podijeliti na dva govora: valpovački govor i šaptinovački govor (Klaić 1936: 181). U ovom će se radu analizirati akcentuacija valpovačkoga govora. Valpovački su govor opisali Klaić (1936., 2007.)¹, Hamm (1936., 1949.), Sekereš (1974., 1975.) te Finka i Šojat (1981.). U njihovim opisima ima dosta sličnosti, ali i nekoliko važnih razlika. U prvom odlomku ovog članka analizirat će

* Srdačno zahvaljujem dr. sc. Dubravki Ivšić na korekturi teksta.

¹ Klaićeva je monografija o bizovačkome govoru prvobitno bila njegova doktorska disertacija iz 1939. g. Konačni tekst monografije nastao je 1959. g., a objavljena je tek 2007. g. Ta je monografija do sada daleko najdetaljniji opis nekoga valpovačkoga govora.

se sinkronijski naglasni sustav valpovačkoga govora na temelju Klaićevih opisa govora Bizovca.² U drugom će se odlomku kratko osvrnuti i na druge opise valpovačkih govora, treći odlomak kratko opisuje za valpovački govor tipično povlačenje naglasaka s dočetnoga sloga na početni slog riječi te četvrti odlomak daje pregled tipološki sličnih naglasnih sustava u ruskim i litavskim dijalektima.

1. Fonološka analiza valpovačkoga akcenatskog sustava

Svojstva su valpovačke akcentuacije prema Klaićevim opisima sljedeća (2007: 17–23): govor ima pet naglasaka: à, â, ã, ä i å; uz to razlikuje nenaglašeno a, ā, ã i ä.³ Klaićevo bilježenje nije fonološko, jer različito bilježi neke redundantne pojave, ali njegov je opis distribucije i fonetike pojedinih naglasaka i duljina tako detaljan da možemo utvrditi fonološku vrijednost svih njegovih akcenata.

Naglasci à, â i ã uglavnom odgovaraju istim naglascima u drugim slavonskim staroštokavskim govorima.⁴ Naglasak ä dolazi samo u jednosložnim riječima poput *krãlj*. Taj naglasak ispred enklitike prelazi u å: *krãlj je dõšo*. Naglasak je ä dakle pozicijska varijanta naglasaka à.

Naglasak koji se bilježi znakom ä „stoji samo na prvom slogu dvosložnih riječi tipa *rúka*. On je silazan, ali opet različito od akc. na pr. *prãvda*, a osim toga ima svojstvo da u stanovitim prilikama prelazi u na pr. *rúkà je*, što se riječima tipa *prãvda* ne može nikada dogoditi.” Taj naglasak dakle podsjeća na uzlazni naglasak á u posavskom *bolí me rúka* ali *rúkà me bolí* (Ivšić 1913a: 160). Važna je razlika, međutim, u tome da se odgovarajući naglasak u valpovačkom govoru realizira silazno: *rûka*, ali *rúkà me bòlĩ* (Klaić 2007: 27). Tu činjenicu moramo povezati s činjenicom da, kad se naglasak povukao na kratki slog, novi na-

² Popis sela oko Bizovca koja prema Klaiću imaju istu akcentuaciju kao Bizovac daje u 1936: 181 i u 2007: 11.

³ Prilično oštra kritika Hamma (1949: 14) na Klaićevo bilježenje naglasaka (u članku o podravskom akcentu iz 1936. i u rukopisu disertacije) nije na mjestu. Klaić bizovačke naglaske bilježi fonetski i na taj način čuva sve prozodijske informacije, dok Hamm uopće ne razlikuje fonetski različite prozodijske pojave poput različitih zanaglasnih dugih samoglasnika i različitih silaznih naglasaka. Uz to, Klaić razlikuje sporadične ili uvjetovane prozodijske pojave od redovitih realizacija akcenata, a Hamm opisuje fonetske pojave poput poludugog naglasaka i kratkog naglasaka na zadnjem slogu bez objašnjenja kakav je status tih akcenata u cijelom sustavu i „ne daje opšte karakteristike akcentuacije u odnosu na vrstu” (Ivić 1951/1952: 252).

⁴ Jedan je od izuzetaka dugi samoglasnik koji je nastao duljenjem ispred sonanta: u tim slučajevima ima valpovački govor odraz akuta (*sũnce*, *divõjka*, *kõtãl*, *jěčãm*), kao u zapadnim posavskim govorima, a većina posavskih govora ima u tim slučajevima silazni naglasak (Ivić 1951/1952: 254f.).

glasjeni kratki slog također ima silazni naglasak, ne kratkouzlazni naglasak kao u posavskim govorima i u standardnom jeziku: *vòda*, *jùnāk* (standardni *vòda*, *jùnāk*).⁵

Većina se starih zanaglasnih duljina izgubila, ima ih međutim u posuđenicama tipa *Càrigrād*, *sòldāt*, sekundarno i u nekim domaćim riječima poput *dèdāk* (prema *seljak* i sl.) i pridjeva radnih *vìdiō*, *pòpiō* itd. (Klaić 2007: 28f.).⁶ Ta se zanaglasna duljina fonetski razlikuje od „zanaglasne” duljine koju Klaić piše s nadslovcima *ã* i *â*. Riječ je o oblicima tipa *bòlesnīk*, gen. jd. *bòlesnīka* i *gòvedār*, gen. jd. *gòvedāra*. U riječima toga tipa stoji mlađi iktus na početnom slogu. Taj je mlađi naglasak posljedica posebnoga valpovačkog povlačenja naglasaka s dočetnog sloga na prvi slog prozodijske riječi, osim kad slijedi bilo koja enklitika, npr. *govedār je*, *iz ormārà sam ũzo* (usp. *òd ormāra*), *jezik me bõlĩ* (usp. *jèzik*), *u četrtāk ću dõjt* (usp. *čèrtak*) itd., i općenito kad ne slijedi sintaktička granica, najčešće ne dolazi do povlačenja, npr. *jenà cūra*, *plātnò štò je*, *akò òćeš*, *zvonā odzvonējū*, *u cřnò oblāči* itd. (primjeri iz tekstova u Klaić 2007: 175ff.). Za položaj u kojem ne dolazi do povlačenja u ovom ćemo članku upotrebljavati izraz „u enklizi” koji upotrebljava i Klaić.

Zanaglasno *â* ne možemo odvojiti od naglašenog *â*, koji Klaić, ne slučajno, bilježi na isti način: *nârod*, *ĩ nârod* (ali *nāròd je*). Dok naglasak *â* dolazi samo u nedočetnim slogovima, naglasak *ã* dolazi isključivo u dočetnim slogovima. Iako možemo, dakle, naglasak *ã* smatrati alotonom naglasak *â* (tj. realizacijom *â* u zadnjem slogu), moramo ga u isto vrijeme povezati s naglaskom *ã* zbog toga što je upravo to realizacija toga naglasaka u enklizi: *jùnāk*, *junāk je õn*; *gòvedār*, *gòvedāra*; *govedār je izāšo* (Klaić l. c., usp. i Hamm 1949: 19). Klaić piše: „Sve rieči s novom, specialno bizovačkom akcentuacijom, kao na pr. *krãlj*, *jùnāk*, *gòvedār*, *nârod* [...], došavši u enklizu, mjenjaju svoj akcenat i vraćaju ga na staro mjesto.”

Najekonomičnija fonološka analiza sustava polazi od realizacije riječi u enklizi: na fonološkoj su razini *jùnāk*, *gòvedār* i *nârod* naglašeni na zadnjem slogu. Taj se naglasak, međutim, realizira kao silazni naglasak na prvom slogu kad riječ nije u enklizi. Dugi samoglasnici u srednjim slogovima čuvaju svoju prvotno prednaglasnu intonaciju, a ta se intonacija razlikuje od intona-

⁵ Taj je naglasak fonetski silazan, ali valpovački govor nema opreku po tonu u kratkim slogovima.

⁶ Čini se da su se stare duljine skratile u prvom zanaglasnom slogu, a da su sačuvane dva ili više slogova iza naglašenog (Finka i Šojat 1981: 389), npr. *rùkovět*, *pěvajū*, *dògovōr*, *rùkopīs*, *napòličār*, *četřristō* ali *pětsto*.

cije dugih samoglasnika koji su uvijek zanaglasni, usp. *Bèličānci*, *Beličānci* *su dāleko* spram *Šljīvošēvci*, *Šljīvošēvci* *su dāleko* (Klaić 2007: 30). Nema riječi s dočetnim kratkim naglaskom ili akutom koje ne prebacuju silinu na prvi slog izvan enklize. Kortlandt (2010: 73) tumači riječi sa zanaglasnim *ã* ili *â* kao riječi s dvama naglascima, npr. gen. *gòvedār*, ak. jd. *gòvedāra* s dvama naglascima (ali *govedār*, ak. jd. *govedārà* ispred enklitike) spram vok. jd. *gòvedāru*, ins. jd. *govedārēm* sa samo jednim naglaskom.⁷ Slažem se s Kortlandtom, ako govori o povijesti valpovačke akcentuacije (o čemu v. dolje), ali na sinkronijskoj razini početni je naglasak u oblicima poput *gòvedār* i *gòvedāra* predvidljiv. Ne vidim potrebu za fonološkom analizom s više od jednog naglasaka u riječi.

Zaključujemo da akcenatski sustav Klaićeva bizovačkoga govora na fonološkoj razini izgleda ovako: govor ima binarnu tonsku opreku u dugim naglašenim slogovima, nema tonske opreke u kratkim slogovima (tj. ima dva duga naglasaka /*â*/ i /*ã*/ i jedan kratki naglasak /*a*/) te opreku po duljini u naglašenim, prednaglasnim i zanaglasnim slogovima.⁸ Svi naglasici mogu dolaziti u svim položajima (primjere daje Klaić 2007: 21f.). Naglasak /*â*/ može se realizirati u zadnjem slogu višesložnih riječi (*belôv* ‘bjelov’, *imô* ‘imao’), a naglasici /*ã*/ i /*a*/ u zadnjem slogu višesložnih riječi imaju sljedeću realizaciju izvan enklize: riječ se izgovara sa silinom i silaznom intonacijom na prvom slogu, a zanaglasni dugi samoglasnici imaju izrazito silaznu intonaciju („pada dublje nego dužina \approx i - (iza akcenta)”, Klaić 2007: 30).⁹

	Fonološki oblik	Fonetski oblik
nom. jd.	/lepot'a/	<i>lěpota</i> , ali <i>lepotà</i> + enkl.
gen. jd.	/lepotě/	<i>lěpotě</i> , ali <i>lepotě</i> + enkl.
ak. jd.	/l'epotu/	<i>lěpotu</i> = <i>lěpotu</i> + enkl.
gen. mn.	/lepõtâ/	<i>lepõtâ</i> = <i>lepõtâ</i> + enkl.

⁷ Što nije ista stvar kao „dvoslogi” ili „dvostruki” naglasak koji nalazimo u nekim drugim slavonskim govorima (usp. Ivšić 1913a: 152). Kao tipološku paralelu za dva naglasaka u istoj riječi Kortlandt (2011: 350) navodi južnopoljske govore oko grada Nowog Targa i poljske i slovačke govore uz rijeku Oravu, koji mogu u jednoj riječi imati naglaske na prvom i na predzadnjem slogu (npr. *Ždiar* ‘*opsa*’zone ‘stavljeno oko’, ‘*zaro*’byla ‘zaslužila’). Riječ je, kao u Podravini, o govorima na granici dvaju naglasnih sustava: jedan s početnim naglaskom i drugi s fiksnim naglaskom na predzadnjem slogu.

⁸ Sličan fonološki inventar imaju posavski govori Ivšičeve I. i II. skupine (1913a: 146) upravo južno od Bizovca, koji imaju još dodatno dugouzlazni naglasak.

⁹ Cijelu paradigmatu riječi *lěpota* daje Klaić 2007: 77.

Zbog tipološki zanimljivog povlačenja naglasaka s dočetnog sloga na početni slog (vidi dolje), valpovački je govor u akcentološkoj literaturi dobio posebnu pažnju. Rasprave su se osobito ticale fonološke analize sustava s takvim povlačenjem. Spomenuli smo već Kortlandtovu analizu oblika poput *gòvedār*, *gòvedāra*. Andersen (2009: 15) tvrdi da je u riječima s povlačenjem došlo do „djelomičnoga gubitka naglasaka” („Partial Accent Loss”). Olander (2009: 160) ga je slijedio u tome i analizirao oblike poput *nârod* i *rûka* kao „phonologically unaccented, with an automatic ictus on the first syllable if there are no clitics present.” Međutim, činjenica da su te riječi „naglašene” upravo kad stoje u enklizi (*nâròd je*, *rûkà me bòlī*) pokazuje da ih ne možemo analizirati kao fonološki nenaglašene (Kortlandt 2010: 73). Uz to, u položaju između dviju riječi s očuvanim naglaskom na izvornom mjestu, riječi s povučeni naglaskom jesu naglašene na prvom slogu (npr. *ònda ràspêlo odnesêju*, *Āsus lèžī mŕtav* itd., Klaić 2007: 178). Da su bile fonološki nenaglašene, očekivali bismo da se u tom položaju realiziraju bez iktusa.

2. Razlike između Klaićeva i drugih opisa valpovačke akcentuacije i nekoliko zapažanja o dijalektološkoj metodologiji

U primjerima u kojima Klaić ima naglasak *â* kao jedini naglasak u riječi, tj. tip *rûka*, Sekereš u radu o podravskim govorima (1974.) bilježi akut (*dête*, *dlêto*, *mlêko*), a kasnije u radu o akcentuaciji slavonskih govora (1977: 189) akut ili dugouzlazni naglasak (*vîno/vîno*, ali samo *rûkôm*),¹⁰ Hamm bilježi cirkumfleks (*rûka*, *pîši*, *dête*), a Finka i Šojat za govor Valpova bilježe dugosilazni naglasak („obično”, *glâ:va*, *lî:ce*), dugouzlazni naglasak („sporadično”, *dé:te*) i akut („izuzetno”, *bê:da*).¹¹ To je neslaganje veće nego što obično nalazimo u dijalektološkoj literaturi o drugim hrvatskim govorima. Klaić je razlikovao naglasak u *rûka* od naglasaka u *ljûdi* i *ûsta*. U opisima Hamma i Sekereša taj se naglasak izjednačio s jednim od potonjih. Za izvorni akut u dočetnim slogovima, koji Klaić bilježi naglaskom *â* (izvan enklize) i razlikuje od dugosilaznog naglasaka *â*, Hamm, Finka i Šojat bilježe dugosilazni naglasak. Oni ne razlikuju naglasak u *krâlj* od naglasaka u *grâd* i sl. Sekereš je zabilježio oblike s akutom

¹⁰ Tako u Bizovcu i u nekim susjednim selima. Za ostale valpovačke govore istočno od Donjeg Miholjca Sekereš bilježi dugosilazni naglasak: *dête*, *zvêzda*, *mlêko* (1974: 132, 1977: 188f.). U primjeru *rûkôm* koji Sekereš bilježi samo s dugouzlaznim naglaskom Klaić ima akut (*rûkôm*), vidi dolje.

¹¹ U znakovlju za dijalektološki atlas previden je znak *â* za „podravski cirkumfleks” (Klaićev *â*). Brozović (1963: 113, bilj. 33) piše: „[t]aj sam akcent čuo od nekolicine Podravaca i od samog B. Klaića, koji ga je opisao”.

i sa cirkumfleksom: „[u] nekim selima mogu se neke riječi toga akcentnog tipa čuti s $\hat{}$, a neke s $\tilde{}$: *krâlj, tr̃n, pûž, gâj* ([Bizovac])” (1974: 129). Klaić razlikuje zanaglasne duljine nastale povlačenjem naglasaka s dočetnog sloga od zanaglasnih duljina drugog podrijetla, a Sekereš, Hamm, Finka i Šojat imaju samo jednu vrstu zanaglasne duljine. Klaić, Hamm i Sekereš slažu se da se akut može realizirati na dočetnom slogu kada riječ stoji u enklizi.¹²

Poslije Hammove kritike na njegovu analizu i bilježenje bizovačke akcentuacije (vidi bilj. 3), Klaić se 1953. vratio na teren, i zaključio je da „nemam nikakva razloga odustajati od bilo koje svoje postavke” (2007: 5). Čini mi se nevjerojatnim da je Klaić izmislio opreke koje opisuje (i sustavno provodi u opisu). Što se tiče bizovačkoga govora treba dakle početi od Klaićeva opisa. Na pitanje imaju li drugi valpovački govori potpuno isti sustav teško ćemo dati konačan odgovor bez novih terenskih istraživanja. Klaić (2007: 11f.) sam kaže da podravski ekavski govori istočno od crte Donji Miholjac – Beničanci (uključujući sela na toj crti) imaju bizovačku akcentuaciju, s nekim odstupanjima od kojih spominje samo pojavljivanje novih uzlaznih naglasaka á i à.¹³ Sekereš (1974: 130–132), međutim, odvaja govor Bizovca od ostalih valpovačkih govora istočno od Donjeg Miholjca što se tiče naglasaka u tipu *ruka*. Hamm ne razlikuje bizovački govor od ostalih valpovačkih govora, osim kad kaže da je bizovački govor (zajedno sa susjednim Brođancima, Habjanovcima i Ladimirevcima) „govor s jačom oksitonezom” (1949: 21, 44).

Jasno je, barem za bizovački govor, da različiti opisi isključuju jedan drugi, a da je Klaićev opis sustavniji, detaljniji i uvjerljiviji od ostalih. Nije neobično da drugi dijalektolozi nisu primijetili sve suptilne opreke opisane u prethodnim odlomcima. Tu je zacijelo više okolnosti igralo ulogu. Hamm i Sekereš opisali su veće područje od Klaića, dok se Klaić u svojoj monografiji usredotočio na svoj rodni bizovački govor. Čini se iz opisa da je Klaić proveo više vremena na tom terenu nego Hamm i Sekereš (prva terenska istraživanja izvršio je krajem 20-ih godina 20. stoljeća, usp. Klaić 2007: 5, 1936: 181). Hamm i Sekereš vjerojatno su očekivali naglaske i akcenatske opreke koje su bile dobro poznate u dijalektološkoj literaturi, osobito u Ivšićevim radovima o posavskim govorima. Isto zacijelo vrijedi za Finkin i Šojatov fonološki opis govora Valpova, koji nije

¹² Za razliku od ostalih autora, Finka i Šojat ne spominju tu mogućnost. Prema njihovom opisu (1981: 391) ni kratki naglasak ni akut ne mogu dolaziti u dočetnom slogu riječi. Čini se da su primjere čuli samo u izolaciji (usp. bilj. 15 dolje o metodologiji prikupljanja građe za fonološke opise ovoga tipa).

¹³ Detaljnije rezultate svoji terenskih istraživanja u susjednim selima za koje je smatrao da imaju isti akcenatski sustav Klaić je kanio objaviti u posebnom članku (2007: 11), ali do toga nikad nije došlo.

u skladu s ostalim opisima. U drugim štokavskim govorima s oprekom između *rûka*, *ljûdi* i *ûsta* naglasak je u *rûka* uzlazan, a u valpovačkom je govoru silazan. Ta činjenica može objasniti kako su Hamm, Sekereš, Finka i Šojat mogli doći do suprotnih i djelomice vrlo vjerojatno krivih zaključaka.¹⁴

Klaićev dijalektni opis može nas naučiti nešto o dijalektološkoj metodologiji, osobito što se tiče opisivanja prozodijskih sustava. Raznolikost je akcentatskih sustava u hrvatskim dijalektima iznimno velika, a razlike između pojedinih govora često su suptilne. Za pouzdan opis prozodijskog sustava obično treba provoditi više vremena na terenu nego za opis ostalih fonoloških jedinica.¹⁵

Klaićev opis podsjeća nas da realizacija tonema ovisi u položaju naglašenog sloga u riječi, položaju riječi u rečenici i o rečeničnoj intonaciji. Ova je činjenica osobito relevantna za opis „akuta”, za koji je odavno poznato da se njegova realizacija često bitno mijenja na kraju rečenice, općenito na kraju riječi i izvan rečeničnog naglasaka (Belić 2000: 344, Moguš 1977: 55). Razlog tomu nije navodna inherentna tendencija akuta da se izgubi, već fonetska interferencija uglavnom padajuće rečenične intonacije. Belić (l. c.) je opisao kako u kstavskom govoru akut u riječi koja se ne ističe u rečenici „postaje neka vrsta ravnog akcenta”. Činjenica da se akut ne izgovara prema očekivanom obrascu još ne znači da se gubi: ključno je pitanje je li različit od ostalih naglasaka pod istim uvjetima. Razlika se može pojaviti na više načina. Ivić i Lehiste, na primjer, pokazali su da se razlika između akuta i novog uzlaznog naglasaka u slavonskom govoru Strizivojne u više položaja u riječi i u rečenici realizira pretežno u zanaglasnom slogu (1996: 99ff.).

Nekanonaska realizacija akuta ni ne mora dolaziti samo u određenim položajima. Houtzagers (1982.) opisuje kako je najvažnije svojstvo akuta u govorima Orleca i Beli na Cresu da je „nesilazan”, za razliku od kanonskoga čakavskog akuta, koji je karakteristično uzlazan sa „skokom” tona u sredini sloga (usp. Iv-

¹⁴ Kolebanje akuta i cirkumfleksa u zadnjem slogu riječi s izvornim akutom u Sekereševu opisu može biti odraz Klaićeva naglasaka â. Ne čini mi se vjerojatnim da Sekerešev opis pokazuje novije stanje u bizovačkom govoru jer bi bilo neočekivano da se akut u Sekereševu *dête* razvio iz Klaićeva silaznog *dête*.

¹⁵ Dijalektna građa za općeslavenski lingvistički atlas i za hrvatski dijalektološki atlas, većim dijelom prikupljena u kratkim terenskim istraživanjima pomoću zajedničkog upitnika na standardnom jeziku (usp. uvod u *Fonološkim opisima*, Ivić (ur.) 1981), i građa u kasnijim fonološkim opisima prikupljena istom metodologijom bi se u akcentološkim radovima iz tog razloga trebala upotrebljavati samo s najvećim oprezom. Fonološki opis valpovačkoga govora u *Fonološkim opisima* (Finka i Šojat 1981) može poslužiti kao primjer žrtve spomenute metodologije, ali ima ih više (usp. Houtzagers 2013: 258). Time naravno nije rečeno da neki od fonoloških opisa u *Fonološkim opisima* ne mogu biti pouzdani.

šić 1911: 146–154).¹⁶ Realizaciju koja je nekako između creske i kanonske realizacije opisuju Finka i Šojat za govor Žirja (1968: 146–147): „visinski raspon između početnog i završnog dijela relativno [je] malen [...] i onda kad je dizanje tona gotovo neprimjetno, tako da je uzlaznost minimalna ili gotovo neizražena, opozicija se između njega i dugosilaznog akcenta još uvijek drži”.

Za razliku od Klaićeva opisa bizovačkoga govora, u dijalektnim opisima mnogih drugih hrvatskih govora ne nalazimo jasnu sliku o tome koji je status akuta ili čak krive zaključke o tome (v. opširnije o tom problemu Vermeer 1982: 303–309). Nerijetke su tvrdnje u literaturi da u određenom čakavskom govoru postoji „relikt” akuta ili da se akut pojavljuje samo fakultativno ili sporadično, pri čemu nije dio fonološkog sustava, npr. Moguš (1963: 293) o govorima oko Otočca (usp. Vermeer l. c.), Hraste o govorima Silbe, Oliba, Unija, južnog dijela Cresa i Raba (usp. Vranić 2009, Lukežić 2009: 63, bilj. 9) i o nekim govorima južne Istre (npr. Ližnjan *dōjden*, *nājden*, koji glase *dōjden*, *nājden* u Pliško & Mandić 2011: 59), Mandić (2009: 90, 92) o govorima Svetog Petra u Šumi i Sutivanca, Lisac (1999: 92) i Šprljan (2013: 150) o iškom govoru itd. Takve su tvrdnje vrijedne pažnje jer se naglasne promjene, kao i glasovne promjene općenito, obično provode redovito, bez izuzetaka. Sporadični su izuzetci od glasovnih zakona (kao u ovom slučaju izuzetci od promjene akuta u dugosilazni naglasak) obično ograničeni određenim fonetskim uvjetima ili posljedice analogije, što u ovim slučajevima nije moguće. Nije vjerojatno da je u spomenutim govorima riječ o zamjeni akuta cirkumfleksom pod utjecajem novoštokavskih govora. Kad su govori pod jakim utjecajem novoštokavskoga, akcenatski je sustav obično otporniji nego većina ostalih jezičnih razina, usp. npr. sjevernodalmatinski privlački govor, koji, unatoč puno intenzivnijem dodiru s novoštokavskim, sustavno čuva akut (Lisac 1999: 82f.). U dijelu gore spomenutih opisa „sporadičnih” realizacija akuta bit će riječ o fonološki nerelevantnom kolebanju u izgovoru svih dugih naglašanih samoglasnika u govorima koji nemaju fonološku opreku po tonu (usp. Vranić l. c.). U drugim opisima važnu ulogu može igrati gore spomenuta činjenica da se fonetska karakteristika akuta može bitno razlikovati. Za neke čakavske govore kaže se da je akut općenito zamjenjiv dugosilaznim naglaskom (ali ne obrnuto), npr. Kali na Ugljanu (Benić 2013: 18) i Lastovo (Brozović i Lisac 1981: 278). U tom je slučaju tonska opreka prisutna ali se fakultativno ne izražava. To može biti slučaj i u nekim od govora sa „sporadičnim” akutom iako treba uzeti u obzir da fakultativ-

¹⁶ A u Slavoniji obično „glas ostaje na istoj visini sve do pred kraj kada se naglo diže. U riječima s tim akcentom melodija iza akcenta je najčešće silazna, dok je melodija iza književnih uzlaznih akcenata najčešće uzlazna.” (Sekereš 1974: 128f.).

ne opreke nisu vrlo stabilne i nije očekivano da ista fakultativna opreka postoji u velikom broju govora. Uvjeren sam da bi detaljnije istraživanje govora sa „sporadičnim” akutom u većini slučajeva otkrilo više redovitosti nego što se iz dosadašnjih opisa čini.¹⁷

3. Valpovačko povlačenje naglasaka s dočetnog sloga

Valpovački govor pokazuje fonetsko povlačenje siline s dočetnog sloga na početni slog kad je u dočetnom slogu bio kratki naglasak ili akut te kad ne slijedi enklitika:

vòda, sèlo, zèmlja, lèpota, čèrtak, bòlesnîka, jùnâk, bòlesnîk, vòdê, lèpotê, ìstrêsi

Kad je samoglasnik u početnom slogu bio dug, dobio je silaznu intonaciju:

rûka, ljûbav, vîno, dlêto

Zanimljiv je akut u primjerima gen. jd. *rûke*, dat. lok. jd. *rûki*, ins. jd. *rûkôm* (Klaić 2007: 74), koji pokazuju posebno ponašanje niza dvaju dugih slogova. Čini se da je došlo do povlačenja naglasaka i naknadnoga kraćenja drugog sloga (**rûkê > *rûkê > rûke*; ins. jd. *-ôm* zacijelo ima analošku duljinu), usp. „dočetni” naglasak u imenicama s kratkim samoglasnikom u korijenu poput gen. jd. *vòdê*, dat. lok. jd. *vòdî*, ins. jd. *vòdôm*. Slična situacija postoji u prezentu glagola I. vrste: *trêsêm* pored *trêsem* s dugim samoglasnikom u korijenu, ali isključivo *plêtêm*, *bòdêm* itd. s kratkim samoglasnikom u korijenu (Klaić 2007: 116f.).¹⁸ Ovi podatci podsjećaju na položaj u najbližim posavskim govorima (npr. Trnava, Piškorevci, Strizivojna, Beravci, Gundinci), koji imaju *rûkê*, *rûkôm* (često pored *rûkôm*), *trêsêm* s dugim samoglasnikom u korijenu spram *vodê*, *pletêm* s kratkim samoglasnikom. Drugdje u Posavini (npr. u Davoru), ovi oblici glase *rûkê*, *rûkôm*, *trêsêm*, *vodê* i *pletêm* (Ivšić 1913a: 146, 1913b: 146, 197f.).

U valpovačkom se govoru naglasak također povukao na proklitiku:

î čovek, nà jezik, ù selu, ù četrtak, ù vîno, prêko pûta, îz vodê, ù rukâv, pò kljûč

¹⁷ Situacija je pomalo drukčija kad je u literaturi riječ o sporadičnoj promjeni akuta u cirkumfleksu. U slučajevima u kojima se ne mogu definirati jasni uvjeti za takvu promjenu često je došlo do krivog tumačenja podrijetla naglasaka. Npr. cirkumfleksu u riječima *jemâ*, *tribâ* (pridjevi radni), *divôjka*, *tovâr* u govoru Krilo Jesenica nije postao od akuta (tako Kurtović i Šimunović 1999: 166), nego duljenjem kratkoga naglašenog samoglasnika (tako Kurtović i Šimunović 2000: 95 za primjer *divôjka* u Kaštel Kambelovcu, ali cirkumfleksu u *nogân* i *kovâ* još uvijek izvode iz akuta).

¹⁸ Usp. i dublete *dâdete* pored *dâdête*, *dovezêmo* pored *dovezêmô*, *nîje* pored *nîjê* itd. (Klaić 2007: 20).

Silazni se naglasak nije povukao sa zadnjeg sloga, kao i nijedan naglasak sa srednjeg sloga:

imô, danâs, belôv, naučîli, na mĕsto, neprâvda, divôjka, kamĕnje

Silaznu realizaciju akuta u jednosložnim riječima (npr. *krâlj*) možemo smatrati rezultatom istog povlačenja (Ivić 1951/1952: 253, 1994: 270, Olander 2009: 160). Akut se naime zacijelo izvorno realizirao s tonskom visinom na drugom dijelu dugog samoglasnika, kao u većini slavonskih govora s akutom, a kao posljedica povlačenja sada se realizira na prvom dijelu samoglasnika zbog čega je intonacija sloga silazna.

Do prenošenja je naglasaka došlo pod utjecajem mađarskog fiksnog početnog (fonetski silaznog) naglasaka (Sekereš 1974: 134; Ivić 1994: 271; Andersen 2009: 14, 16; Olander 2009: 161).¹⁹ U skladu s time, Kortlandt (2010: 73) opaža da nije riječ o fonetskom povlačenju, već se pojavio „an autonomous word-initial boundary signal” [dodatni iktus koji signalizira početak riječi]. Ivić (1951/1952: 253) opisuje cijeli proces kao „bežanje intonacijskog kulmena od apsolutnog kraja”, a drugdje (1994: 271) ga opisuje ovako: „tonski vrhunci se nalaze na prvoj i poslednoj mori, dok se u sredini nalazi niži ton. Već prema poziciji u rečenici jedan ili drugi vrhunac dobija prevagu.”

Valpovačko povlačenje naglasaka sa zadnjeg sloga na prvi slog u hrvatskojme nalazimo još u govoru sela Dušnjoka i Bačina u Mađarskoj, isto pod utjecajem mađarskoga (Ivić 1961/1962: 123) i možda u govoru slavonskog sela Cerne (Ter-Avanesova 1989: 244–246, s više opreznosti i Ivić 1994: 272), prema podacima u nizu kraćih članaka Josipa Gopića u *Nastavnom vjesniku* objavljenih između 1908. i 1912.: „gdjegod Štokavci [tj. novoštokavci] imaju spori [tj. kratkouzlazni] na drugome slogu od kraja, ondje Posavci imaju spori na trećem slogu od kraja” (1910: 357), npr. *ù selu, ì voda, lipota, zèleno, dúboka*, ali *lipotà je, zelenò je, dubokà je*. Pouzdanost je njegovih podataka, međutim, sporna.²⁰

¹⁹ Drugi primjer utjecaja mađarskoga prozodijskog sustava na hrvatski govor nude kajkavski podravski govori, koji imaju fiksni iktus na predzadnjoj mori riječi (o čemu v. Pronk *uskoro*).

²⁰ Klaić 2007: 17, usp. i Ivšić 1913a: 150ff. Ivšić kaže sljedeće: „sumnjam, da je akcentat ` na prijedlogu u pomenutim primjerima pouzdan, jer u ceranskom govoru ne dolazi obično akcentat dalje od drugoga sloga od kraja, na pr. *òtac* pored *nosîli*.” (1913a: 160). Prema njegovoj klasifikaciji (*ibidem*: 146), koji je preuzeo Sekereš (1977: 187 i karta), Štitar, Županja, Orašje, Tolisa, Domalevac, Gradište, Cerna, Šiškovci, Prkovci i Matići imaju identičnu akcentuaciju. Među oblicima koje upotrebljava za tu klasifikaciju, međutim, nema oblika s više od dvaju slogova i kratkim naglašenim zadnjim slogom. Ivšić nigdje ne opisuje spomenutu retrakciju. Protuprimjeri koje sam našao u Ivšićevoj građi su Županja *Bošnjácĕ* (s dvostrukim naglaskom), *ajdúci*, *imétak*, *poláko*, Županja, Štitar *čeljáče* ‘čeljade’ (1913b: 229, 247, 248), Tolisa *žalòsna* (1913a: 174), Štitar *donĕla* (218), Prkovci *privedĕno* (172), a za *vretĕno* i *rešĕto* Ivšić ne kaže da bi igdje bilo *vrĕteno* ili *rĕšĕto* (usp. 249). Oblici s početnim, silaznim naglaskom poput Gradište *izabrat*, *ì jedna* (159), *sĕrota*, Županja *sjĕrota* (1913b: 145) i Gradište, Šiškovci *dàleko* (180) vjerojatno

4. Tipološke paralele za valpovačko povlačenje naglasaka s dočetnog sloga

U drugim slavenskim jezicima ima nekoliko paralela za valpovačko povlačenje naglasaka. Najopširnije je opisana slična pojava u sjevernoruskim govorima Zaonežja u Kareliji, gdje se sekundarni početni naglasak pojavio pod utjecajem karelskoga jezika (Ter-Avanesova 1989: 218). Sljedeći primjeri pokazuju povlačenje naglasaka u govorima Zaonežja (*ibidem* 218f.):

standardni ruski	govori Zaonežja	
<i>živět</i>	<i>žýv'æt</i>	'živi' (prez.)
<i>roždestvá</i>	<i>Rožžəs'va</i>	'Božića' (gen. jd.)
<i>kolduný</i>	<i>kōlduny</i>	'čarobnjaci'
<i>perebežít</i>	<i>p'ær'eb'ežyt</i>	'prebjegne'
<i>u nás</i>	<i>ú nas</i>	'kod nas'
<i>pered roždestvóm</i>	<i>p'ær'æd Rožžəs'vɔm</i>	'prije Božića'
<i>dva mužiká</i>	<i>dvá mužyka</i>	'dva seljaka'

Ispred određenih enklitika nema povlačenja, npr. *č'egó-ta* (knjiž. *čegó-to*) 'nešto', *t'eb'i-ka* (knjiž. *tebé-ka*) 'tebi', ali to je samo slučaj kada je enklitika čvrsto povezana s prethodnom riječju. Pod nespecificiranim uvjetima riječi s povučenim naglaskom mogu čuvati trag siline izvornoga dočetnog naglasaka (Ter-Avanesova 1989: 225), npr. *ú nás*, *gōlvbr'im*, *pr'iv'æzlà*. Tonalna se kontura riječi s povučenim naglaskom može razlikovati od konture riječi bez povlačenja (*ibidem*: 226), kao u bizovačkim primjerima tipa ak. jd. *gōvedâra* spram vok. jd. *gōvedâru*. Iako nisu svi detalji jednako jasni – Ter-Avanesova govori o slobodnoj varijaciji četiriju vrsta tonalnih kontura, od kojih je jedna jednaka tonalnoj konturi u riječi bez povlačenja – čini se da na fonetskoj razi-

su analoški. Ni podatci iz opisa slavonskih ekavskih govora oko Vinkovaca (među njima i govor Cerne) od Finke i Šojata (1973.) ne potvrđuju Gopićeve tvrdnje. Zaključujemo da je teško procijeniti je li građa kod Gopića pouzdana, ali nema potvrda u literaturi koje bi pokazale da bi mogla biti. Ovdje treba još istaknuti da Gopić ima poseban znak za povučeni naglasak umjesto standardnoga dugouzlaznog naglasaka u riječima poput *rūka*, *pīsat*, *grādu* (lok. jd.), *sūva* itd. (1908: 685, 1909a: 27, 1909b: 509, isti naglasak bilježi i u zadnjem slogu riječi *vrimenā* i *kanāl*, 1908: 685). To podsjeća na posebnu fonetsku realizaciju naglasaka u istim oblicima u bizovačkome govoru. Gopić zove taj naglasak „(sekundarni) razvučeni akcenat” (isti znak Brozović 1963: 112 predlaže za „podravski cirkumfleks”), ali ne opisuje fiziologiju naglasaka. Postoji mišljenje da je Gopić tim naglaskom zapravo bilježio dvoslogi naglasak (Sekereš 1977: 184), ali to je nesigurno. Finka i Šojat potvrdili su posebnu fonetsku vrijednost Gopićevih naglasaka, ali kažu da su „kombinatorne varijante akcenatskoga ponašanja” i da ga sami bilježe „najčešće znakom ’” (1973: 12–13).

ni, kao i u valpovačkom govoru, postoji tonska opreka između oblika s povlačenjem i oblika bez povlačenja.

Još jednu tipološku paralelu za valpovačku akcentuaciju nude sjeverozapadni govori litavskoga jezika (*ibidem*: 216). Kao primjer ćemo uzeti sjeverozapadni govor grada Kretinge, koji pripada žemaitskom narječju, na temelju podataka u dijalektnom rječniku Juozasa Aleksandravičiusa (2011.). Prasustav iz kojeg su se razvili sjeverozapadni litavski govori imao je binarnu tonsku opreku u naglašenim i nenaglašenim dugim slogovima (to su slogovi s dugim samoglasnikom ili dvoglasom): svaki je dugi slog mogao imati akutiranu ili cirkumfektiranu intonaciju. Slogovi s akutiranom intonacijom zacijelo su bili glotalizirani, a slogovi s cirkumfektiranom intonacijom bili su neglotalizirani. Kao u valpovačkom govoru, došlo je do povlačenja naglaska s dočetnog sloga na početni slog, osim ako je zadnji slog imao akut (â, tj. glotalnu intonaciju). Dugi naglasci koji nisu bili povlačeni mogu imati glotalnu (â, akut) ili silaznu (ã, cirkumfleks) intonaciju (brojevi se odnose na brojeve stranica u Aleksandravičiusovu rječniku):

namatâu ‘ne vidim’ (229), *zîžêms* ‘pjevušenje’ (493), *sâulę* ‘sunce’ (xxiv), *rûods* ‘stvarno’ (493), *îmtę* ‘uzeti’ (125).

Kratki slogovi koji su izgubili prvotni iktus povlačenjem naglaska na prvi slog imaju sekundarni višak (â), a dugi (cirkumfektirani) slogovi čuvaju svoju izvornu intonaciju:

kètørę ‘četiri’, (407, knjiž. *keturi*), *vęsumèt* ‘uvijek’ (489, knjiž. *visuomèt*), *gîveni* ‘živiš’ (109, knjiž. *gyveni*), *âkîes* gen. jd. ‘oko’ (23, knjiž. *akięs*), *nòmîe* ‘doma’ (262, knjiž. *namiẽ*).

Posljedicom povlačenja naglaska s dočetnog kratkog (â) ili cirkumfektiranog (ã) sloga nastala su dva nova tona u novonaglašenim slogovima: uzlazni ton (á) kad je zadnji slog dug, a ravni ton (à) kad je zadnji slog kratak. Na fonetskoj razini govor ima, dakle, četiri tona: glotalni, silazni, uzlazni i ravni. Sljedeći primjeri pokazuju rezultate povlačenja (u primjerima iz književnog jezika akut se bilježi naglaskom á, a cirkumfleks naglaskom ã):

gálvâ ‘glava’, gen. jd. *gálvũos* ak. jd. *gálva* (99, 410), knjiž. *galvà*, *galvõs*, *gálvq*.

lîtõs ‘kiša’, gen. jd. *lîtâus*, ak. jd. *lîto* (218), knjiž. *lietùs*, *lietaũs*, *lietu*.

mésâ ‘meso’, gen. jd. *mésũos*, ak. jd. *měsa* (234), knjiž. *mèsâ*, *mėsõs*, *měsq*.

děinâ ‘dan’, gen. jd. *děinũos*, ak. jd. *děina*, nom. mn. *děinas*, gen. mn. *děinũ*, ak. mn. *děinàs* (353, 75, 127, 470), knjiž. *dienâ*, *dienõs*, *diẽnq*, *diẽnos*, *dienũ*, *dienàs*.

Izvorno zanaglasni slogovi čuvaju izvornu intonaciju, ali tonska se opreka u prednaglasnim slogovima izgubila. Naglasak na srednjem slogu ostao je

na izvornom mjestu s izvornom intonacijom. U drugim sjeverozapadnim litavskim dijalektima nalazimo sličan sustav, ali detalji su često različiti (v. Zinkevičius 1966: 37ff.).

Kao i hrvatski valpovački govor, sjeverozapadni litavski poznaje povlačenje naglasaka na proklitiku: *int_nomū* ‘doma’ (knjiž. *namū*), *sò_vākās* ‘s djecom’ (knjiž. *vaikaš*), *dīel_seserēi* ‘zbog sestre’ (što bi bilo knjiž. **seseriē*), *nà_dīel_vākū* ‘ne zbog djece’ (knjiž. *vaiku*), *kāp_žmuogòs* ‘kao čovjek’ (Aleksandravičius 2011: xxviii), ali *dò_mètò* ‘dviije godine’ (knjiž. *metū*) s povlačenjem na prvi slog imenice.

Čini se vjerojatnim da moramo povezati povlačenje naglasaka u sjeverozapadnim litavskim govorima s fiksnim početnim naglaskom u latvijskome jeziku. „Valpovački” se tip povlačenja dogodio zbog supstratnog utjecaja nekoga trećeg jezika finske jezične porodice (za različita mišljenja o izvoru povlačenja v. Grinaveckis 1973: 47ff.). Smatra se da se sjevernolitavsko povlačenje naglasaka još nije fonologiziralo (Girdenis 1971: 22, Rinkevičius 2013). Takvo je tumačenje u svakom slučaju moguće za sjeverozapadni govor kringiškoga dijalekta koji smo ovdje predstavili. Na sinkronijskoj razini svaki dočetni slog koji ima dugosilazni ili kratki naglasak nosi fonološki iktus. Inače je prvi naglašeni slog nositelj iktusa. Dočetni glotalizirani slog može, ali ne mora biti nositelj iktusa.

Povlačenje iktusa s dočetnog na početni slog koje valpovački govor dijeli s govorom Dušnoka i Bačina u Mađarskoj, sjevernoruskim govorima Zaonežja i sjeverozapadnim litavskim govorima ne možemo uspoređivati s običnim povlačenjima iktusa sa zadnjeg sloga na prethodni slog. Za razliku od takvih povlačenja, rezultat se valpovačkog povlačenja definira u odnosu na granicu riječi, ne na položaj izvornog iktusa. Kortlandt tvrdi da je tako dobiven početni iktus autonomni naglasak (2010: 78), tj. da se razvio neovisno od postojećih naglasaka. To je uvjerljivo s obzirom na to da je riječ o utjecaju jezika s fiksnim početnim naglaskom poput mađarskoga, karelskoga i (vjerojatno) latvijskoga. Pitanje je, međutim, kako ga možemo povezati s povlačenjem naglasaka sa zadnjeg sloga. U svim ovdje spomenutim govorima novi se početni iktus pojavljuje isključivo u oblicima s izvornim dočetnim naglaskom. Budući da se novi početni iktus pojavio neovisno o postojećim naglascima, povlačenje naglasaka s dočetnog sloga (ili čak sa zadnje more) mora biti povezano s novim početnim iktusom. Novi početni iktus ima u svim spomenutim govorima, koliko to možemo saznati, visoki ili silazni ton, što je, kako smo naveli, posljedica utjecaja jezika u kojem je tonski vrhunac uvijek na prvom slogu prozodijske riječi. U jeziku davatelju kraj prethodne riječi uvijek je obilježen niskim tonom, a

granica riječi obilježava se prijelazom niskog tona u visoki ton. Jezik primatelj nije samo preuzeo početni visoki ton iz jezika davatelja nego i krajnji niski ton. U riječima s izvornim vrhuncem na samom kraju riječi nestao je visoki ton na kraju riječi ili se taj spustio, što omogućuje tumačenje vrhunca na početku riječi kao novog iktusa. Potonji korak još nije napravljen u valpovačkome govoru (kao ni u spomenutim ruskim i litavskim govorima). Drugim riječima: povlačenje se još nije fonologiziralo. Dugi krajnji slogovi sa silaznom intonacijom (što uključuje i slogove sa sjeverozapadnim litavskim glotalnim tonom, koji ima niski ton u drugoj polovici sloga) čuvaju svoju izvornu intonaciju, dok dugi slogovi s vrhuncem u drugoj polovici sloga dobivaju silaznu intonaciju. Takvu silaznu intonaciju nalazimo u primjerima poput *gõvedãr* i *krãlj*. Možemo zaključiti da je jezični dodir prouzročio jedan od tipološki najzanimljivijih prozodijskih sustava u hrvatskome jeziku.

Literatura:

- ALEKSANDRAVIČIUS, JUOZAS. 2011. *Kretingos tarmės žodynas*. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius.
- ANDERSEN, HENNING. 2009. The satem languages of the Indo-European northwest. First contacts? Ur. Marcantonio, Angela. *The Indo-European Language Family: Questions about its Status* [= *Journal of Indo-European Studies Monograph Series*, 55]. Institute for the Study of Man Washington. 1–31.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 2000. *O dijalektima* [= *Izabrana dela A. Belića*, 10]. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
- BENIĆ, MISLAV. 2013. Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali. *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 11–68.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1963. O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4. 93–116.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; LISAC, JOSIP. 1981. Lastovo (OLA 56). U: Ivić (ur.) 1981: 275–280.
- FINKA, BOŽIDAR; ŠOJAT, ANTUN. 1968. Govor otoka Žirja. *Rasprave Instituta za jezik JAZU* 1. 121–220.
- FINKA, BOŽIDAR; ŠOJAT, ANTUN. 1973. O slavonskom dijalektu ekavskoga izgovora u okolici Vinkovaca. *Rasprave Instituta za jezik JAZU* 2. 7–19.
- FINKA, BOŽIDAR; ŠOJAT, ANTUN. 1981. Valpovo (OLA 41). U: Ivić (ur.) 1981: 387–392.
- GIRDENIS, ALEKSAS. 1971. Mažeikių tarmės fonologinės sistemos apžvalga. *Baltistica* 7/1. 21–31.

- GOPIC, JOSIP. 1908. Novi prilog poznavanju akcenatske teorije Mažuranićeve. *Nastavni vjesnik* 16/9. 683–691.
- GOPIC, JOSIP. 1909a. Akcenat u pridjevâ. *Nastavni vjesnik* 17/1. 25–30.
- GOPIC, JOSIP. 1909b. Akcenat u dativu i lokativu singulara. *Nastavni vjesnik* 17/7. 507–510.
- GOPIC, JOSIP. 1910. Troslovčani zakon. *Nastavni vjesnik* 18/5. 355–361.
- GRINAVECKIS, VLADAS. 1973. *Žemaičių tarmių istorija (fonetika)*. Mintis. Vilnius.
- HAMM, JOSIP. 1936. Kriza savremene akcentologije. *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* 16. 437–443.
- HAMM, JOSIP. 1949. Štokavština donje Podravine. *Rad JAZU* 275/2. 5–70.
- HOUTZAGERS, PETER. 1982. Accentuation in a few dialects of the island of Cres. *South Slavic and Balkan Linguistics* [= *Studies in Slavic and General linguistics*, 2]. Ur. Barentsen, A. A.; Sprenger, R.; Tielemans, M. G. M. 117–129.
- HOUTZAGERS, PETER. 2013. Burgenland Croats and Burgenland Croatian: some unanswered questions. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 253–269.
- IVIĆ, PAVLE. 1951./1952. Prikaz Hamm 1949. *ZFL* 29. 252–259.
- IVIĆ, PAVLE. 1961./1962. Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti. *ZFL* 4–5. 117–130.
- IVIĆ, PAVLE (ur.). 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. ANUBiH. Sarajevo.
- IVIĆ, PAVLE. 1994. *Srpskohrvatski dijalekti: njihova struktura i razvoj*. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- IVIĆ, PAVLE; ILSE LEHISTE. 1996. *Prozodija reči i rečenice u srpskohrvatskom jeziku*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1911. Prilog za slavenski akcenat. *Rad JAZU* 187. 133–207.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1913a. Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 196. 124–254.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1913b. Današnji posavski govor (svršetak). *Rad JAZU* 197. 9–138.
- KLAIĆ, ADOLF BRATOLJUB. 1936. O podravskom akcentu i kvantitetu. *JF* 15. 181–183. [Pretisak u Klaić 2007: 189–191 nije pouzdan zbog niza tipfelera]
- KLAIĆ, ADOLF BRATOLJUB. 2007. *Bizovačko narječje*. Matica hrvatska, Ogranak Bizovac. Bizovac.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2010. Balto-Slavic accentuation revisited. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 56. 61–81.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2011. *Selected writings on Slavic and general linguistics* [= *Studies in slavic and general linguistics* 39]. Rodopi. Amsterdam – New York.

- KURTOVIĆ, IVANA; ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1999. Fonološki sustav govora Krilo Jese-nica. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 25. 155–169.
- KURTOVIĆ, IVANA; ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2000. Fonološki sustav govora Kaštel Kambelovca. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26. 83–98.
- LISAC, JOSIP. 1999. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*. Matica hrvatska. Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA. 2009. Rapska akcentuacija nakon *Osobina rapske akcentuacije* Mate Hraste iz 1955. godine. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15. 61–81.
- MANDIĆ, DAVID. 2009. Akut u jugozapadnim istarskim govorima. *Hrvatski dija-lektološki zbornik* 15. 83–109.
- MOGUŠ, MILAN. 1963. Izvještaj o ispitivanju čakavštine u Lici. *Ljetopis JAZU* 67. 293–295.
- MOGUŠ, MILAN. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Školska knjiga. Zagreb.
- OLANDER, THOMAS. 2009. *Balto-Slavic accentual mobility*. Mouton. Berlin – New York.
- PLIŠKO, LINA; MANDIĆ, DAVID. 2011. *Govori općine Ližnjan*. Sveučilište Jurja Dobrile. Pula.
- PRONK, TIJMEN. 2012. Indo-European long vowels and Balto-Slavic accentua-tion. *Baltistica* 47/2. 205–247.
- PRONK, TIJMEN. *Uskoro*. Language contact and accentuation in Russian, Croatian, Lithuanian and West Slavic.
- RINKEVIČIUS, VYTAUTAS. 2013. Žemaitian accent retraction as a typological pa-rallel to Olander’s Mobility Law. Uručak na znanstvenom skupu *International Workshop on Balto-Slavic Accentology IX*. Pula.
- SEKEREŠ, STJEPAN. 1974. Govor slavonske Podravine I. *ZFL* 17/2. 125–166.
- SEKEREŠ, STJEPAN. 1975. Govor slavonske Podravine II. *ZFL* 18/1. 185–221.
- SEKEREŠ, STJEPAN. 1977. Akcenatske zone slavonskog dijalekta. *ZFL* 20/2. 179–201.
- ŠPRLJAN, NATAŠA. 2013. Akcentuacija govora otoka Iža. *Rasprave: časopis In-stituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 147–153.
- TER-AVANESOVA, ALEKSANDRA. 1989. Ob odnoj slavjanskoj akcentnoj inovaciji. *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie: prosodija* Ur. Zaliznjak, A. A. i dr. Nauka. Moskva. 216–250.
- VERMEER, WILLEM. 1982. On the principal sources for the study of čakavian dia-lects with neocircumflex in adjectives and *e*-presents. *South Slavic and Bal-kan Linguistics* [= *Studies in Slavic and General linguistics* 2]. Ur. Barentsen, A. A.; Sprenger, R.; Tielemans, M. G. M. 279–340.
- VRANIĆ, SILVANA 2009. Hrastini prilozi o otočnim govorima sjevernoga hrvat-skoga Primorja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15. 83–109.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Mintis. Vilnius.

The Accentuation of the Podravian Dialect of Valpovo by B. Klaić

Abstract

The article analyzes the accentual system of the Podravian dialect of Valpovo on the basis of Bratoljub Klaić's description of the Bizovac dialect. The comparison of his description with that of other dialectologists leads to the conclusion that the differences between the various description of the prosodic system of the dialect are significant and that Klaić's description is the most detailed and reliable. The second part of the article discusses the retraction of the ictus from the final syllable of the prosodic word onto the initial syllable, a feature that separates the Valpovo dialect from the other Slavonian dialects. Typologically similar retractions in other Croatian dialects, Russian and Lithuanian are discussed. The hypothesis that the accent retraction is due to Hungarian influence, which has been suggested by several linguists, is confirmed.

Ključne riječi: staroštokavski podravski govori, valpovački govor, Klaić, dijalektologija, akcentuacija, akut

Key words: Old Štokavian Podravian dialect, Valpovo dialect, Klaić, dialectology, accentuation, acute

